

Jelige: államforma

Királysági vagy köztársasági címer?

*(A magyar államcímer és a köztársasági államforma kérdései
a XX. század második felében)*

Lezárás dátuma: 2013. december 9.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. Előzmények 1848-49 és 1918-19-ből	4
2.1. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc	4
2.2. A Károlyi-féle korona nélküli címer	7
3. A második Magyar Köztársaság címerhasználata (1946-1949).....	9
4. Az államcímer kérdésének tisztázása (1989-1990)	16
5. Befejezés.....	27
IRODALOMJEGYZÉK	29

1. Bevezetés

Magyarország történelmének az 1848-tól 1990-ig tartó időszakát fel lehet fogni úgy is, hogy az a független és szabad magyar állam újbóli megteremtésének és kialakulásának volt a folyamata. Ezalatt a 150 év alatt ugyanis hangsúlyozottan jelentkeztek a függetlenség és az egy idegen hatalom általi függés problémái.¹ A korszak politikai és ideológiai harcait is átélte (megszenvedte) az ország. A magyar állami jelképek változásai jól szemléltetik az ország XX. századi történelmének bonyolultságát és összetettségét.

Címerünkhöz a kialakulásának több évszázada során, különböző jelentéstartalmak és értelmezések is kötődtek. Így jelent meg például a kezdetben talapzatként szolgáló „hármashalom” (eredetileg lóhereív) „Mátra-Fátra-Tátra” szimbolikája, hasonlóan a sávozott mező „Duna-Tisza-Dráva-Száva” értelmezéséhez. A magyar címer államformához való igazítása nagyon hasonló az előbb említett jelentéstulajdonításokhoz. Ugyanis címerünk korona nélküli változatában sokak köztársasági értelmezést láttak, míg a koronás változatot a királysági államformához kötötték. Címertani szempontból ez az értelmezés is helytelen, úgy mint a hegyek és a folyók esetében. A kérdés tisztázása azonban nem ennyire egyszerű és egyértelmű. Hiszen ha egy (akár téves) jelentéstartalom hozzákötődik egy jelképhez, akkor az a későbbiekben befolyásolhatja a hivatalos állami szimbólumok alakulását.

Fontos látnunk a döntéshozók hozzáállását, tudását, tudatlanságát, érzelmeit és ideológiai elkötelezettségeit is, akik az adott korban hivatottak voltak eldönteni, hogy egy egész országot és nemzetet jelképező és képviselő állami jelkép miként nézzen ki. A gyászos emlékü XX. század több szempontból is különleges időszak. A magyar címer történetében is jelentőséggel bírt, hiszen politikai mozgalmak és ideológiák szimbólumrendszerei is megjelentek hivatalos állami jelkép szerepkörben, a totalitárius rendszerekben (Szálasi-féle, Rákosi-féle, Kádár-féle címer). Ezenkívül a történelmi magyar címer két változata (a koronás és a korona nélküli címer) „váltogatta egymást” attól függően, hogy az aktuális rezsim döntéshozói, hogyan értelmezték a korona meglétét, illetve nemlétét a címeren. A század érdekessége továbbá a „Kossuth-címer” megnevezés használata, a hajlított oldalú pajzson lévő korona nélküli magyar kiscímerre. Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa a XX. századi rendszerváltások során felmerülő egyik fő kérdést a történelmi magyar címerre vonatkoztatva: királysági vagy köztársasági címer?

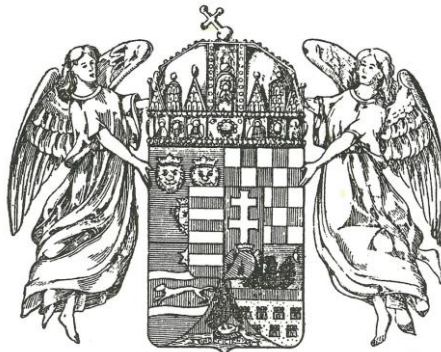
¹ Korlátozott, illetve korlátlan függetlenség.

2. Előzmények 1848-49 és 1918-19-ből

2.1. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc

(1849-es államcímerek)²

(1874-es államcímerek)³

A történészek megegyeznek abban, hogy az 1848: XXI. tc.-ben megfogalmazott, bár részletesen le nem írt országcímerek,⁴ a hasított pajzson, jobboldalt vörössel és ezüsttel hétszer vágott mezejű, a bal oldalt vörös mezőben zöld hármashalomnak arany koronás középső kiemelkedő részén ezüst kettőskeresztes mezejű Szent Koronás kiscímerek.⁵ Bizonyíték erre az akkori hivatalos magyar szervek pecséthasználata. Az ideiglenes országos bizottság⁶ koronás kiscímerek pecsétnyomókat használt. Kivéve Kossuth Lajos pénzügyminisztert. Az általa használt címerek középcímerek voltak, amelynek négyelt pajzsában az akkoriban valóban a magyar kormány alá tartozó területek címerképei szerepeltek (Magyarország, Horvátország, Szlavónia és Erdély). Ennek a címereknek van egy érdekessége is, hogy az erdélyi címet sűvegeléssel osztja három felé.⁷

Ennek az előbb felvetett érdekességnek talán az lehet a magyarázata, hogy külön értelmezték az Erdélyi Fejedelemség és az Erdélyi Nagyfejedelemség címerét. Tagányi Károly, *Magyarország címerképe* című könyvében például megkülönböztetve látható az Erdélyi Fejedelemség (1741-es)⁸ és az Erdélyi Nagyfejedelemség (1765-ös) címe.⁹ Az

² Kép forrása: Válicka-völgye, http://www.valicka-volgye.hu/files/u1/erdelycimer_06.jpg, letöltés ideje: 2013-07-27

³ Kép forrása: Válicka-völgye, http://www.valicka-volgye.hu/files/u1/erdelycimer_07.jpg, letöltés ideje: 2013-07-27

⁴ 1848. évi XXI. törvénycikk, a nemzeti színről és ország címeréről: „1. § A nemzeti szín, és ország czimere ősi jogaiba visszaállítatik.” 1000 év törvényei, forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5289>, letöltés ideje: 2013-11-06

⁵ Bertényi Iván: A címerteremtés reneszánsza. Tanulmányok. Argumentum, 2010 (Továbbiakban: Bertényi [2010]), 291. o.

⁶ Hivatalban: 1848. március 23. – április 20.

⁷ Bertényi [2010]: 292. o.

⁸ Tagányi Károly: Magyarország címerképe. Kiadja: Altenburger G. és Rumbold B., Budapest, 1880 (Továbbiakban: Tagányi [1880]), I.3. Tábla: Társországok címerai. Erdély. Erdély fejedelemség. 1741.

⁹ Tagányi [1880]: I.4. Tábla: Társországok címerai. Erdély nagy-fejedelemség. Mária Terézia alatt. 1765. már a

előbbi látható a Kossuth-féle 1848-as közép címeren (süvegeléssel osztott), az utóbbi látható a kiegyezést követő összes többi magyar közép címer változatán (középső vörös sáv által osztott), (lásd az „1874-es állam címer” feliratú ábrát). A „fejedelemség” és a „nagyfejedelemség” közti különbség problematikája visszamegy egészen 1765-ig. Ekkor halt meg ugyanis Lotharingiai Ferenc német-római császár, Mária Terézia férje, és ez módosulásokat eredményezett a császári és királyi címek és címerek esetében. Kaunitz birodalmi titkoskancellár 1765. december 27-én értesítette a magyar kancelláriát, hogy Mária Terézia férjének halálával, a Lotharingiai-ház „reá háramlott címeit és címereit osztrák címeivel és címereivel kívánja egyesíteni” és e szerint kell átalakítani a magyar királyi pecsétet is. A magyar kancellár 1766. január 7-én tett megjegyzéseket a rendelettel kapcsolatban. Többek között kifogást emelt azzal szemben, hogy: „A tervezett nagycímben a királynő Erdély nagyfejedelmeként (Magna Princeps Transylvaniae) szerepel. Ez, mint új cím, ugyancsak sérelmes a koronára azért, mert Erdély sohasem volt tartománya, hanem, a megyékhez hasonlóan, szerves része az országnak. Ezt a kapcsolatot fejezi ki az 1741: 18. artikulus¹⁰ is, amely világosan kimondja, hogy Erdély a szentkoronához tartozik, s a magyar királyok mint ilyent birtokolják és kormányozzák.”¹¹ Kossuth tehát talán nem véletlenül, az Erdélyi Fejedelemség és nem az Erdélyi Nagyfejedelemség címerét vette bele a közép címerbe, amely utóbbi „sérelmes” volt a Szent Koronára nézve.

A hivatalos szervek tehát kezdetben koronás címereket használtak. Az akkori republikánusok viszont (laikusan) úgy gondolhatták, hogy a korona a népszerűtlen Habsburgokhoz és a királysági államformához köthető csupán. Táncsics Mihály úgy vélekedett az államformákról, hogy: „A köztársaság minden eddig létezett társaságok közt, a legtökélyesebb: mert a jognak legszélesebb alapot nyújt. A tökéletességet pedig azon biztosíték határozza meg, mellyel az állodalom (ország) önlétezésére nézve a polgári jogok irányában bír, s bírnak a polgárok az állodalom irányában. E biztosítékot a köztársaság leginkább, a királyság legkevesebbé nyújtja. A tökélyt, mint mondtam, a biztosíték teszi. A kettő közt csaknem az a különbség, a mi egy kényelmes, bő, és egy kényelmetlen, szűk ruha közt van: az első szabad mozgást, fejlődést enged a testnek, míg a második öszvegörbeszti és előli azt.”¹²

jól ismert címer

¹⁰ Ld.: „1741. évi XVIII. törvénycikk. Erdélyről, valamint a Magyarországhoz tartozó megyék, kerületek és vidékek visszacsatolásáról és bekebelezéséről” forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4728>, letöltés ideje: 2013-11-06

¹¹ Kumorovitz Lajos Bernát: A magyar közép- és nagycímer kialakulása. In: Levéltári Közlemények: XXXVI. évf., 2. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 217. o.

¹² Munkások Ujsága: 1848. április 30., 5. szám, Budapest (sic!), 77. o.

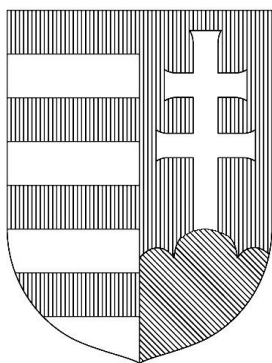
Radikalizálódó republikánus felfogásában Táncsics meglepő gondolatot is papírra vetett: „A *pragmatica sanctio* a koronával együtt tűzre van hányva, ez az egész. E kettőt így meg kell égetni, vagy akármi más módon meg kell semmisíteni különben egészen nem boldogulhatunk soha.”¹³ Szerinte a koronát Szent István a pápától kapta, amelyért hazánk drágán megfizetett, mert attól fogva az egyházfő beleszólhatott az ország ügyeibe. Táncsics véleménye szerint a nagylelkűségünk hozta a vesztet számunkra. Cserébe szentté avatták Istvánt, ezért ez a korona is szent lett, amit a „babonás emberek” tartanak csak nagy tiszteletben. Táncsics így folytatta: „Hiszen ám legyen; nem is azt akarom én itt jelenteni, hogy minden esetre tűzre kellene hányni, tétessék a nemzeti múzeumba, mint régiség, hanem azt akarom legalább, hogy német családú emberek fejére ne tétessék soha, mert az ausztriai házból 15 királyaink mind valamennyien megszegték esküjüket.”¹⁴ A Szent Korona közjogi funkcióinak megfosztása, és „régiségként” egyszerű múzeumi tárgyként való számontartásának gondolata, tehát már Táncsics Mihálynál megfogalmazódott. Visszatér ez a gondolat 1946-ban is a parlamenti vitáknál (lásd később), illetve a koronát az 1978-as hazatérésétől egészen 2000-ig valóban a Nemzeti Múzeumban helyezték el.

A Habsburg-Lotharingiai ház trónfosztását követően (1849. április 14.) a hivatalos magyar szervek valóban koronanélküli címereket használtak. Az államformát azonban nem határozták meg pontosan. Magyarországot álladalomnak, Kossuth Lajost pedig kormányzó-elnöknek nevezték. Így tehát inkább az átmenetiséget jelképezte ekkor a Szent Koronától megfosztott címer. A koronátlan címer, mint a köztársasági államformára hangsúlyozottan utaló állami jelkép, 1918-ban vált hivatalossá.

¹³ Táncsics Mihály: *Respublica I.* In: *Munkások Ujsága*: 1848. október 13., 5. szám, Budapest (sic!)
(Továbbiakban: Táncsics [1848]), 21. o. (címlap)

¹⁴ Táncsics [1848]: 22. o.

2.2. A Károlyi-féle korona nélküli címer

Az első (nép)köztársaság¹⁵ címere (1918):¹⁶

Az 1915-ös évben, amikor megalkották az Osztrák-Magyar Monarchia közös közép- és kiscímerét, még azt tervezték a birodalom államférfijai, hogy 1918-ra megállapítást nyer majd a közös nagycímer is. Azonban a háborút elveszítő Ausztria-Magyarország a szétesés útjára lépett. 1918. november 3-án Padovában a Monarchia által aláírt fegyverszüneti egyezmény szerint a Szent Korona országai közül Horvátország elszakadt Magyarországtól.¹⁷ 1918. november 12-én kikiáltották az Osztrák Köztársaságot, november 16-án pedig a Magyar Köztársaságot. Anakronisztikussá vált tehát a közös kis- és középcímer.

Magyarország államformáját első ízben határozták meg köztársaságként. A miniszterelnök, Károlyi Mihály¹⁸ úgy értelmezte, hogy az állami címer tetején lévő Szent Korona, illetve a hármashalom koronája is a királysági államformára utaló jelképek. A miniszterelnök felfogása szerint Kossuth Lajos köztársasági gondolatként vette le a Szent Koronát a címerről. Tehát eszerint a koronátlan címer a forradalmi hagyományokat fejezte ki.¹⁹ Az új „köztársasági címerről” készült rendeletet, az igazságügy-miniszter,²⁰ tíz nappal a köztársasági államforma megalakulása után (1918. november 26.) mutatta be a

¹⁵ A korszakban felváltva használták a „köztársaság” és a „népköztársaság” kifejezéseket az államforma megjelölésére. Nyilvánvalóan a köztársaság államformát értették a „népköztársaság” alatt is, a „nép” szónak nyomatékossító szerepe lehetett, hogy az államforma „demokratikus voltát” hangsúlyozza.

¹⁶ Kép forrása: „Magyar Nemzeti és Történelmi Jelképek”, <http://www.nemzetijelkepek.hu/pictures/cimer/jpg/bw24mm.jpg>, letöltés ideje: 2013-07-27, módosítva szemléltetés céljából: koronánélküli címerre az 1918. évi 5.746/1918. M. E. számú rendelet szerint, 2013-08-30-án

¹⁷ Kajetán Endre: A második Mohács. Három év 1918-1919-1920. krónikája. Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1992 (Továbbiakban: Kajetán [1992]), 29. o.

¹⁸ Károlyi Mihály kormánya: (1918. okt. 31.-1919. jan. 19.) (Bölgny József: Magyarország kormányai 1848-1987. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987 (Továbbiakban: Bölgny [1987]), 92. o.); Károlyi Mihály köztársasági elnök: 1919. január 11.-1919. március 21. (lemondott) (Országinfó Kormányzati Portál, forrás: <https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/tortenelem/uralkodok.html>, letöltés ideje: 2013-10-22)

¹⁹ Bertényi [2010]: 221. o.

²⁰ Berinkey Dénes: igazságügy-miniszter (1918. nov. 4.-1919. jan. 19.) (Bölgny [1987]: 241. o.)

Minisztertanácsnak. Berinkei felhatalmazást kért, hogy: „... ez a rendelet miniszterelnöki aláírással és ügyszámmal ellátva sürgősen kibocsátható legyen”; „... a köztársaság címerének mintarajzaira nyilvános pályázat hirdetése iránt a szükséges lépéseket megtehesse”; illetve: „...az állampecsét sürgős elkészíttetése iránt az országos főlevéltárnok úr közvetítésével megfelelően intézkedhessen.” A Minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.²¹

Károlyi Mihály címerrendelete 1918. november 28-án kelt és másnap hirdették ki az ország hivatalos lapjában, a *Budapesti Közlöny*ben. Ekkor lépett hatályba „a Magyar Népköztársaság kormányának 5.746/1918. M. E. számú rendelete a köztársaság címeréről és az állampecsétről”. A rendelet szerint: „A Magyar Népköztársaság címere abban tér el az eddig használt állami kis címertől, hogy a címerpajzson nyugvó királyi korona és a hármashalom középső részén volt nyílt korona elmarad. [...] A címerpajzs körvonalai legyenek egyszerűek.”²² Károlyi címerrendeletében nem határozták meg pontosan a címerpajzs alakját. Csak akképpen szólnak róla, hogy „a címerpajzs körvonalai legyenek egyszerűek”. Nem világos tehát, hogy az „egyszerű” jelző arra utal-e, hogy a XIX. század kedvelt „barokkos” tárcsapajzsának körvonalai megmaradnak-e, csak letisztult formában (hajlított oldalú pajzs), vagy marad-e a hegyestalpú pajzs. Mivel hivatalos címerrajz elkészítésére nem volt módja és ideje a Károlyi-kabinetnek, ezért a kérdés egyfelől nyitott marad, másfelől viszont, ha a gyakorlati alkalmazását²³ nézzük ennek a címernek, akkor látható, hogy maradt az egyenes oldalú címerpajzs. Látható még a Károlyi-féle címer használata az akkori minisztériumok pecsétjein is, mint például a Kunfi Zsigmond²⁴ által, 1919. január 31-én Kernstock Károly festőművész úrhoz intézett leiratának másolatában. A levél pecsétjén középen a Károlyi-féle címer látható, körben felirat: „MAGYAR VALLÁS-ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM”.²⁵ Magyarország hivatalos lapjának címlapján 1918. november 17-től²⁶ egészen 1920. március 21-ig²⁷ nem szerepelt címer.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. (= MNL OL) K 27 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1918.11.26.) 6R/16, 6. lap; a levéltár digitális archívumából, forrás: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59313&MT=1, letöltés ideje: 2013-12-06

²² Budapesti Közlöny: 1918. november 29. 274. szám, Budapest, 5. o. és Belügyi Közlöny: XXIII. évfolyam, 1918. december 8. 53. szám, Budapest, 1749. o.

²³ Pl.: 1918. október 27-es, felülbélyegzett 200 koronás bankjegyeknél, ld.: papirpenz.hu . Forrás: <http://papirpenz.hu/reszletek/43>, letöltés ideje: 2013-07-24

²⁴ Kunfi Zsigmond: közoktatásügyi miniszter (a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kettéválasztása következtében) (1919. jan. 22.-márc. 21.) (Bölgöny [1987]: 237. o.)

²⁵ MNL OL K 440 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Nemzeti Tanács (1918-1919) 3. d. 607. f. 43. öe. 1. lap A Magyar Népköztársaság Közoktatásügyi minisztere (23.799-1919.szám)

²⁶ Budapesti Közlöny: 1918. november 17. 264. szám, Budapest, címlap

²⁷ Budapesti Közlöny: 1920. március 21. 67. szám, Budapest, címlap

3. A második Magyar Köztársaság címerhasználat (1946-1949)

Az úgynevezett Kossuth-címer (1946)²⁸

Magyarország államformája 1946. február 1-től lett ismét köztársaság, de érdekes módon az állami jelképek megmaradtak egy ideig, a királyság ideje alatt használt formában. Az 1946:I. törvénycikk a régi (angyalos és koronás) kiscímet nem hatálytalanította és új címről sem határozott.²⁹ A magyar közvélemény ekkor már „Kossuth-címernek” nevezte a hajlított oldalú címerpajzsos szereplő korona nélküli magyar kiscímet. Ez az elnevezés azonban nem szerencsés, hiszen „Kossuth-címer” lehet a Kossuth család címere, és az 1848-as Kossuth Lajos pénzügyminisztersége alatt használt koronás középcímer is. A címer pajzsának alakja kapcsán meg kell különböztetni az egyenes oldalú, hegyes talpú címerpajzsot; illetve a hajlított oldalú címerpajzsot. Az előbb említett hegyes talpú címer korona nélküli változatát – véleményem szerint – egyszerűen „korona nélküli (vagy koronátlan) kiscímernek” célszerű nevezni, míg az „úgynevezett Kossuth-címer” elnevezés – meglátásom szerint – csak a hajlított oldalú pajzsos szereplő korona nélküli címerre vonatkozik.

A címer kapcsán a Szent Korona megjelenése, illetve elhagyása merült fel kérdésként, az 1945. november 29-én összehívott nemzetgyűlésen. A 12. ülésen 1946. január 31-én vita folyt arról, hogy a köztársasági államforma mennyire fér össze a Szent Koronával, illetve a koronás címerrel. Slachta Margit³⁰ szerint a királyság és a köztársaság egyaránt lehet jó is és rossz is. Az a fontos, hogy a tradicionális magyar mentalitás fejeződjön ki a magyar alkotmányban. Slachta kijelentette, hogy a köztársaságra vonatkozó törvényjavaslattal

²⁸ Az ú. n. Kossuth-címer legteljesebb változata (hármashalom koronával és lombozattal), kép forrása: Honvédségi Közlöny. A Magyar Honvédség számára: 1-37. számig, 74. évf., 1947, Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat, Nyomdai Rt., Budapest, 1948, címlap

²⁹ Föglein Gizella: A Magyar Köztársaság állami címere (1946-1949). In: Levéltári Közlemények: LXII. évf. 1991 (Továbbiakban: Föglein [1991]), 3. o.

³⁰ Slachta Margit: „Az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon pártonkívüli jelöltként a Polgári Demokrata Párt listáján került ismét a parlamentbe.” (Margit testvér életrajza. In: Szociális Testvérek Társasága honlapja, forrás: http://szocialistestverek.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=28%3Amargit-tv-eletrajza&catid=2%3, letöltés ideje: 2013-09-22)

szemben az az észrevétele, hogy az a Szent Koronára vonatkozólag nem tartalmaz semminemű intézkedést.³¹ A Szent Korona tanát röviden összefoglalva megállapította, hogy a korona nem csupán a király jelképe, hanem a magyar nemzeté is.³² Slachta kijelentette: „...a Szent Korona minden jognak a gyökere. Amikor a köztársasági alaptörvény ettől az ősi gyökértől elszakítja az alkotmányt, akkor az alapokmánynak erről intézkednie kell, nem hallgathatja el egyszerűen a magyar Szent Koronát, mintha nem léteznék.”³³ Slachta szerint: „Nekünk tehát tudatában kell lennünk annak, hogy amikor kimondjuk a köztársaságot, ezzel nem csak a király fejről, hanem saját fejünkről is levesszük a koronát.”³⁴

Bechtler Péter szociáldemokrata párti képviselő a nemzetgyűlés 24. ülésén 1946. március 12-én tette fel azt a kérdést, hogy miért nem szüntetik meg a hivatalos nyomtatványokon és más helyeken a koronás címer használatát.³⁵ Szerinte azzal, hogy nem rendezték a címer kérdését a köztársaság megalakulásakor, mindenki feltételezheti, hogy „királyi köztársaság” Magyarország.³⁶ Az állami címer kérdésével ekkoriban a kommunista párt irányítása alatt álló Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztályán foglalkoztak. Itt két koncepció létezett. Az egyik az aktuális politikai szempontok szerint alakította volna a kérdést, a másik inkább a történelmi hagyományokat és a címertani szakmai követelményeket tartotta volna szem előtt.³⁷ Figyelemre méltó a korszakból Kiss Roland,³⁸ címerterve, amely a leírása szerint: „piros (sic!) pajzs közepén kiterjesztett szárnyú fehér turulmadár”,³⁹ amely karmaiban zöld olajágot tart.”⁴⁰

Moór Gyula⁴¹ 1946. július 13-án levélben írta meg véleményét a magyar címerrel

³¹ Miközben egyébként Slachta Margit kifejtette álláspontját, a szociáldemokrata és kommunista képviselők azt kiáltották fel, hogy: „Múzeumba kell tenni!” (mármint a koronát) (Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás I. kötet. Athenaeum, Budapest, 1946, (Továbbiakban: Nemzetgyűlési napló [1946]), 302. o.) Itt tetten érhető a Táncsics-féle 1848-as (a koronát elvető) gondolatkör újraéledése.

³² Nemzetgyűlési napló [1946]: 303. o.

³³ Uo.

³⁴ Nemzetgyűlési napló [1946]: 305. o.

³⁵ A papírpénzeken már ekkor kezdtek megjelenni a korona nélküli címerek. Kezdetben még maradt egyenes oldalú a címerpajzs formája, később vált hajlított oldalúvá.

³⁶ Nemzetgyűlési napló [1946]: 726. o.

³⁷ Föglein [1991]: 4. o.

³⁸ Kiss Roland: „1945. november 23-tól 1948. február 13-ig a Belügyminisztérium adminisztratív államtitkára.” (Történelmi tár. Névtár, Életrajzok (Továbbiakban: Történelmi tár), forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4701&catid=74%3Ak&Itemid=67&lang=hu, letöltés ideje: 2013-11-19

³⁹ Áthúzva és aláírva: „sas”.

⁴⁰ MNL OL XIX-B-1-c. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Belügy, Belügyminisztérium. Törvényelőkészítő osztály (1945-1949) (=XIX-B-1-c) 5. doboz, 14. iratmappa: Állami címerek és állami jelképekre utaló elnevezések 70057/1946, Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztály

⁴¹ Moór Gyula (1888-1950): jogász, jogtudós, egyetemi tanár, akadémikus (Országgyűlési Könyvtár. Digitalizált Törvényhozási Tudástár, forrás: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/konyvek/szerzoi-eletrajzok/item/315-moor-gyula>, letöltés ideje: 2013-09-17)

kapcsolatban. Meglátása szerint a királyságra nem csak a Szent Korona, hanem még a címerpajzsban szereplő apostoli kettőskereszt és a hármashalom koronája is utal. Viszont a címer többi eleme, vagyis a „négy folyó” és a „hármashalom” az integer Magyarországot szimbolizálja. Moór szerint: „A szent korona tana a beállott alkotmányjogi változással éles ellentétben áll. Amint a korona nem lehet a köztársaság jelképe, úgy a szent korona tana nem fér össze a köztársasági államformával, mert hiszen e tan szerint a nemzet feje és az állam megszemélyesítője a koronás király.” Összefoglalva álláspontját megírta: „Kétségtelen, hogy a történetileg kialakult magyar kis címer és a középcímer nem alkalmas (arra), hogy a magyar köztársaság jelképe legyen. A magyar köztársaság gyökeres szakítást jelent a közel ezeréves államformával s így konzekvensen szakítania kell azzal a címerrel is, amely a régi alkotmányjogi állapotot fejezi ki.” Azt már, hogy az új „köztársasági” címer egészen új legyen-e, vagy a régi címer egyes alkatrészeinek felhasználásával készüljön-e el, csupán politikai célszerűség kérdésének tartotta Moór. A politikai célszerűségen azt értette, hogy a teljes szakítás a hagyományos magyar címerrel, széles körben elégedetlenséget szülhet.⁴²

Viczián Imre miniszteri tanácsos 1947 áprilisában leírta véleményét az előbbi levélről. Közölte, hogy a szaktárcáktól folyamatosan érdeklődnek, hogy hivatalos célra a magyar címernek milyen formáját alkalmazzák. Szerinte a címerforma kérdése a gyakorlatban megoldódott, hiszen a köztársasági elnök⁴³ a korona nélküli ú.n. Kossuth-címer alkalmazását vezette be, amit a legtöbb hivatal és hatóság átvett. Így tehát a Kossuth-címer használata a Magyar Köztársaság szokásjogának tekinthető. Véleménye szerint is széleskörű felháborodást váltana ki a teljes szakítás a régi címerrel. Ezért szerinte nem indokolt a kérdést törvényhozási útra terelni.⁴⁴

A magyar köztársasági elnöki hivatal főnöke 1946 április 11-én az állami címer szabályozásának tárgyában azt írta a belügyminiszternek,⁴⁵ hogy az ő tárcájának ügykörébe tartozik az állami címerről szóló törvényjavaslat benyújtása a nemzetgyűléshez. A külügyminiszternek⁴⁶ pedig azt írta, hogy: „...a köztársasági elnök hivatalának címerhasználata alkalmazandó addig, míg a nemzetgyűlés az állami címer formáját

⁴² MNL OL XIX-A-1-j. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Miniszterelnökség. Minisztertanács Elnökének Hivatala (1944-1949). Általános iratok (1944-1949) (=XIX-A-1-j) 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (7416 szám. érk. 1946), Jogireformbizottság Budapest

⁴³ Tildy Zoltán: köztársasági elnök (1946. febr. 1.–1948. aug. 3. (1948. júl. 31-én lemondott)) (Országinfo Kormányzati Portál, forrás: <https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/tortenelem/uralkodok.html>, letöltés ideje: 2013-09-23)

⁴⁴ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (5210 szám. érk. 1947.IV.25.)

⁴⁵ Rajk László: belügyminiszter (1946. márc. 20.-1948. aug. 5.) (Bölgöny [1987]: 213. o.)

⁴⁶ Gyöngyösi János: az ideiglenes nemzeti kormány külügyminisztere (1944. dec. 22.-1945. nov. 15.), külügyminiszter (1945. nov. 15.-1947. máj. 31.) (Bölgöny [1987]: 211. o.)

megállapítja.” Az elnöki hivatal főnöke levelet intézett Nagy Ferenc miniszterelnöknek⁴⁷ is. Ebben leírta, hogy mivel az 1946. évi I. tc. szerint Magyarország köztársaság, ezért fontos, hogy az országcímet törvényhozási úton szabályozzák. Tarthatatlan állapot a különféle címerek együttes használata, ezért kéri a miniszterelnököt, hogy a címerkérdés végleges rendezése tárgyában törvényjavaslatot készítsen elő és a nemzetgyűléshez nyújtsa be. A Magyar Miniszterelnökség 1946-os levelében a külügyminiszterhez is az szerepel, hogy a köztársasági elnök a Kossuth-címet használja, ezért amíg a nemzetgyűlés meg nem állapítja a címet, addig használják ezt hivatalos célokra. Továbbá az állami címer megállapítására vonatkozó törvényjavaslatot a nemzetgyűléshez vagy a belügyminiszter, vagy a miniszterelnök fogja benyújtani.⁴⁸

Gyöngyösi János külügyminiszter levelet intézett a magyar igazságügyminiszterhez⁴⁹ 1947. január 10-én, amelyben leírta, hogy már a belügyminiszternek is írt levelet ebben az ügyben és véleménye szerint: „...nem lehet vitás, hogy Magyarország köztársasági államformája az eddigi régi, valamint az újabb időkben többé-kevésbé (sic!) önkényesen megváltoztatott új címer végleges megállapítását teszi szükségessé.” Kéri tehát a minisztert, hogy belátása szerint tegyen lépéseket annak érdekében, hogy a címerhasználat törvényhozási úton rendeztessék. Csatoltan a másolatát elküldte még Gyöngyösi annak a levélnek, amit az akkori belügyminiszternek⁵⁰ küldött még 1945. augusztus 16-án, illetve a kapott válaszlevél másolatát is. A magyar belügyminiszter álláspontja 1945. augusztus 24-én tehát ez volt: „Az államfelségiséget jelképező országos címerre nézve a 3.755/1895.M.E. számú kormányrendelet intézkedik, leírva abban Magyarország külön /kis/ címerét, amelynek ábrázolását addig is, amíg ebben a tekintetben a törvényhozás nem intézkedik, úgy a hivatalos használatban, mint magánosoknak engedélyezett használatnál szorosan követendő. Minthogy az állam címerének a szóbanlévő kormányrendelettel megállapított ábrázolása – tudomásom szerint – azóta újabb törvényes rendelkezéssel nem lett megváltoztatva és az eredeti államjelvény helyett más ábrázolat alkalmazása nem rendeltetett el, ezért a jelenben is csak az 1948. évi XXI. törvénycikkkel visszaállított külön /kis/ címer használható.” Szerinte a külföldi

⁴⁷ Nagy Ferenc: miniszterelnök (1946. febr. 4.-1947. máj. 31.), (ténylegesen 1947. máj. 14-ig), honvédelmi miniszter is (1946. aug. 9-21.) (Bölgöny [1987]: 213. o.); Nagy Ferenc 1947. jún. 1-jén mondott le, de már ezelőtt egy nappal beiktatták a Dinnyés-kormányt. (Áder: A szocializmus bűnbán fogant. MTI, 2013. 02. 24. 17:23, forrás: <http://www.origo.hu/itthon/20130224-ader-janos-bemutatta-nagy-ferenc-lemondo-nyilatkozatat.html>, letöltés ideje: 2013-09-23)

⁴⁸ MNL OL XIX-A-1-j. 54. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség, Iratjegyzék: „Az állami címer szabályozása”

⁴⁹ Ries István: az ideiglenes nemzeti kormány igazságügyminisztere (1945. júl. 21.-nov. 15.), igazságügyminiszter (1945. nov. 15.-1947. máj. 31.) (Bölgöny [1987]: 242. o.)

⁵⁰ Erdei Ferenc: az ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere (1944. dec. 22.-1945. nov. 15.) (Bölgöny [1987]: 213. o.)

államokban felállítandó államképviseleti szervek épületein lévő nemzetiszínű lobogón és hivatalos pecséteken alkalmazandó címer, a nemzetgyűlés hatáskörébe tartozik és közjogi vonatkozásánál fogva csak törvényhozásilag tisztázható.⁵¹ Törvényileg a második Magyar Köztársaság egész fennállása alatt nem szabályozták a címert, mégsem maradtak meg a koronás kiscímer használata mellett.⁵²

Ortutay Gyula⁵³ ezzel szemben 1947. december 3-án kérte a miniszterelnökséget, hogy tervpályázatot írthasson ki „a magyar köztársaság egységesen használható címerének megtervezése céljából.” A válasz azonban az volt, hogy a „Kossuth-címer” ideiglenes alkalmazása megfelelő. Rajk László belügyminiszter Ortutayhoz intézett válaszlevelében 1948. január 28-án így fogalmazott:

„Miniszter Úrnak hozzám intézett átiratában foglaltakkal kapcsolatban reá kell mutatnom arra, hogy a közjogi kérdések, továbbá az állami címer és lobogó használatára vonatkozó ügyek mindenkor a belügyminiszter ügykörébe tartoztak, s mivel e téren változás nem történt, ezért ugyanebbe az ügykörbe tartoznak ma is. Minthogy pedig nem vitatható az, hogy az állami címer meghatározása kizárólag közjogi feladat, ennek következtében e téren mindennemű kezdeményezés és további tárgyalás egyedül a belügyminiszter feladatát képezi.”⁵⁴

Ortutay Gyula nem értett egyet azzal az elvvel, hogy a címer kérdését szokásjog alapján intézzék. Ezt mutatja az a levele is, amelyet 1947. február 28-án küldött a miniszterelnöknek: „...a Kossuth-címer használatát mind a saját vezetésem alatt álló minisztériumban, mind pedig az ennek alárendelt hivatalokban elrendeltem. [...] szükségesnek tartom, hogy az minél előbb törvényhozás útján rendeztessék, annál is inkább, mivel az állami címer leírása, meghatározása, használatának módja valamint kötelezővé tétele alkotmányunk értelmében a törvényhozás elsődleges feladatai közé tartozik. Ezt az elvet az állami címerek és az állampecsét leírásáról szóló 1915. évi 3.970.M.E. számú rendelet is előljáróban (sic!) elismeri és fenntartja. Alkotmányunk értelmében nem helyeselhetem tehát a kérdés szokásjogi úton való rendezését és annak törvényhozási rendezését indokoltnak és szükségesnek tartom.”⁵⁵

Viczián Imre szerint viszont a kérdést nagyon is meg lehet oldani szokásjog alapján.

⁵¹ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Iratjegyzék: „Zászlón és pecséteken használandó címer”

⁵² Az ország hivatalos lapjának, a Magyar Közlönynek címlapján egészen 1946. június 4-ig a koronás és angyalos kiscímer szerepelt. (Magyar Közlöny: 1946. június 4. 125. szám, Budapest)

⁵³ Ortutay Gyula: vallás- és közoktatásügyi miniszter (1947. márc. 14.-1950. febr. 25.) (Bölcöny [1987]: 238. o.)

⁵⁴ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (14.808. szám. ér. 1947.XII.31.), Magyar Belügyminiszter

⁵⁵ MNL OL XIX-A-1-j. 99. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (1721. szám. ér. 1947.II.)

Ezt mutatja a magyar állam címerének alakja tárgyában írt, 1947. július 1-jén érkezett levele a miniszterelnökséghez: „Az egyes szaktárcák állandóan érdeklődnek a miniszterelnökségen aziránt, hogy hivatalos célra – például pecséteken – a magyar állami címernek milyen formáját alkalmazzák, ezért szükségesnek látszik a kérdésnek rendezése. A címerforma használata a gyakorlatban már megoldást nyert azáltal, hogy a Köztársasági Elnök Úr már több mint egy éve a koronanélküli, hajlított oldalú pajzs, az ú.n. Kossuth címer használatát vezette be. Ezt a címerformát vette át aztán a hivatalok és hatóságok zöme. A minisztertanács f. év június 19-én hozott határozatában – melyben a tejtermékeknek állami ellenőrző jeggyel való ellátásáról szóló 1925. évi X. t.c. egyes rendelkezéseinek módosításait tárgyalta – úgy határozott, hogy az állami ellenőrző jegyben a Kossuth címet kell alkalmazni. Miután a Köztársasági Elnök Úr, valamint az állami szervek állandóan követett gyakorlata, végül a minisztertanácsnak fenti határozata egyöntetűen az ú.n. Kossuth címer használata mellett döntött, a Kossuth címer használata ma már a Magyar Köztársaság szokásjogának tekintendő. Kérem a minisztertanács felhatalmazását, hogy a lombdíszítés nélküli Kossuth címernek a Magyar Köztársaság címereként való kötelező használatáról az egyes tárcákat, alárendelt szerveik utasítása végett is, értesíthessem.”⁵⁶

A Dinnyés-kormány⁵⁷ 1947. július 10-i ülésén Pongrácz Aladár előterjesztette javaslatát, amely szerint a szokásjoggá vált Kossuth-címet, annak is a lombdíszítés nélküli változatát rendeljék el a Magyar Köztársaság hivatalos címerének.⁵⁸ Ezt a javaslatot azonban nem fogadták el. A miniszterelnök ezzel kapcsolatban még bejelentette, hogy a honvédség erősen kifogásolt sapkarózsája helyett rendszeresített '48-as Kossuth-címer, sok külpolitikai érzékenységre⁵⁹ adott okot.⁶⁰ Dinnyés Lajos kormányának az 1948. március 19-i ülésén szintén előkerült a címer problematikája. Ekkor Rajk László tett egy javaslatot, miszerint országos pályázatot hirdessenek ki az új állami címer és állampecsét megállapítására. Ezt a javaslatot azonban szintén levették a napirendről. Rákosi Mátyás még ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy egy ilyen pályázat kiírása, politikai meggondolásból még nem időszerű:

⁵⁶ MNL OL XIX-A-1-j. 99. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (8101 szám. ér. 1947.VII.1.)

⁵⁷ Dinnyés Lajos miniszterelnök (1947. máj. 31.-1948. dec. 10.) (Bölcöny [1987]: 108. o.)

⁵⁸ MNL OL XIX-A-83-a-189/3-1947 Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Minisztertanács (Testület). Jegyzőkönyvek és mellékleteik (1944-1990) (=XIX-A-83-a) A Dinnyés-kormány 1947. július 10-i ülése, 189. jegyzőkönyv., 3. napirendi pont: „A Kossuth-címer alakjára és kötelező használatára vonatkozó javaslat levétele a napirendről.”, 12. lap

⁵⁹ Itt elsősorban az újból felálló csehszlovák államra kell gondolni. A csehek kifogásolták a magyar címer kettős keresztes, hármashalmos részét, mert abban tévesen a Mátra-Fátra-Tátra jelképét látták, vagyis igénycímert a Csehszlovákiához került Felvidékre. 1945 decemberében ugyanis egy prágai tárgyaláson, Clementisz csehszlovák külügyi államtitkár felvetette, hogy: „...jó szolgálatot tenne a magyar-csehszlovák megbékélés ügyének, ha Magyarország elhagyná címeréből a szlovákiai folyókat és hegyeket jelképező sávokat és dombokat.” (Kertész István: Magyar békeillúziók 1945-1947. Európa História, Budapest, 1995, 244. o.)

⁶⁰ MNL OL XIX-A-83-a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 189. jkv., 1947. júl. 10., 13. lap

„Ha nyilvános versenytárgyalás lesz, mindenki megérzi a radikális változást és erre nekünk nincs szükségünk.”⁶¹

A címerpajzs alakjának problematikájához meg kell említeni Dr. Szilágyi László miniszteri tanácsos, 1948. január 15-én írt levelét. Szilágyi leírta ebben, hogy a 3.755/1895. M.E. számú, illetve a 3.970/1915. M. E. számú rendelet: „...mellőzte a XVIII. századbeli barokkművészet hatása alatt az V. Ferdinánd uralkodása idejében használni kezdett kétoldalt homorított barokk-címerpajzsot.” Szilágyi kifogásolta a hajlított oldalú címerpajzs, illetve a „Kossuth-címer” elnevezés használatát: „Legújabbban azt látjuk, hogy – idevonatkozó jogszabály keletkezése nélkül – a címerpajzs feletti korona mellőzésével kétoldalt homorított barokk-pajzs került használatba, amelyek[et] egyesek tévesen Kossuth-címernek neveznek.” Végül javaslatot tett a „köztársasági címerre” vonatkozóan: „Az előadottak alapján legmegfelelőbb lenne az, ha Magyarország címeréül az egyenesoldalú magyar állami címerpajzs cserfa- és olajágból álló lombdíszítéssel jelöltetnék meg.”⁶²

A külügyminisztériumnak a magyar állami zászló leírása tárgyában, a miniszterelnökséghez érkezett levélben, Brencsán János titkár azt írta 1949. január 15-én, hogy: „A gyakorlati élet a köztársasági elnök kezdeményezésére korona nélküli stilizált pajzs alakú, úgynevezett Kossuth-címert fogadott el.”⁶³ Az ország hivatalos lapján egészen 1946. június 5-től⁶⁴ november 30-ig⁶⁵ nem volt címer. Ezután a Kossuth-címer legteljesebb változata,⁶⁶ került a hivatalos lap címlapjára.⁶⁷

⁶¹ MNL OL XIX-A-83-a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 228. jkv., 1948. márc. 19., 9. lap

⁶² MNL OL XIX-B-1-c. 5. doboz, 14. Iratjegyzék: Állami címerek és állami jelképekre utaló elnevezések 70.057/1946.II/1.B.M.sz., Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztály

⁶³ MNL OL XIX-A-1-j. 139. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (66 szám. ér. 1949)

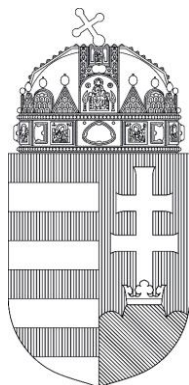
⁶⁴ Magyar Közlöny: 1946. június 5. 126. szám, Budapest

⁶⁵ Magyar Közlöny: 1946. november 30. 274. szám, Budapest

⁶⁶ Vagyis a hármas halom koronával és lombozattal rendelkező, hajlított oldalú pajzson lévő, Szent Korona nélküli magyar kiscímer.

⁶⁷ Magyar Közlöny: 1946. december 1. 275. szám, Budapest

4. Az államcímer kérdésének tisztázása (1989-1990)

Koronás kiscímer (1990-től)⁶⁸

A magyarországi rendszerváltoztatás két évében (1989-1990) meglehetősen hosszas vita alakult ki az országgyűlésben a létrejövő új magyar állam címerével kapcsolatban. Két, a történelem során kialakult magyar címerváltozat jöhetett szóba: az egyik a koronás kiscímer, a másik az úgynevezett Kossuth-címer. Ebben a kérdésben nem csak a képviselők, hanem a történészek és a magyar társadalom is megosztott volt. Kezdetben úgy tűnt, hogy a (forradalmiságot jelképező) „Kossuth-címer” lesz az új állami címer, de végül az (ezer éves államiságot jelképező) koronás kiscímer vált ismét a magyar állam címerévé.

A Szent Korona 1978. január 5-én érkezett haza az Amerikai Egyesült Államokból, másnap ünnepélyes keretek között került sor a parlamenti átadásra.⁶⁹ 1988. november 12-én jelent meg a *Népszabadság*ban Kállay István elgondolkodtató írása a címerünk történetéről. Itt röviden végigvezette a magyar címer kialakulását, változásait, majd zárásképpen megemlítette, hogy a „hagyományos címer” (ebben az esetben az ú.n. Kossuth-címer) nagyon népszerű az emberek körében. Az írás utolsó mondata így hangzik: „Szent István évében”⁷⁰ érdemes elgondolkodni azon: lehet-e egy nemzetnek egyszerre két – egy hivatalos és egy népszerű – címere.”⁷¹ A *Népszabadság* előbb idézett cikkét követte Németh Ferenc írása, amely a *Reform* című hírmagazin 1988. november 25-i számában jelent meg. Ebből megtudható, hogy néhány hónappal ezelőtt „Kossuth-címert” támogató levél jutott el az Elnöki Tanácshoz, amelyet az Alkotmányelőkészítő Bizottságnak továbbítottak.⁷²

⁶⁸ Kép forrása: „Magyar Nemzeti és Történelmi Jelképek”,

<http://www.nemzetijelkepek.hu/pictures/cimer/jpg/bw24mm.jpg>, letöltés ideje: 2013-07-27

⁶⁹ Bertényi Iván: A Magyar Szent Korona. Kossuth Könyvkiadó, 1996, 182. o.

⁷⁰ 1988-ban volt Szent István király halálának 950-ik és szentté avatásának 905-ik évfordulója.

⁷¹ Kállay István: István keresztje és az Árpádok vörös-ezüst vágásai. Nemzeti címerünk története. In: *Népszabadság*: 1988. november 12-i szám, 11. o.

⁷² Németh Ferenc: A Kossuth-címer legyen az ország címere? In: *Reform*: I./6. Szám, 1988. november 25., 8-9. o.

Az említett írást teljes egészében lehozta a *Hitel* című lap, 1988. december 14-én. Az 1988. július 5-én íródott levélben Bertényi Iván és Kállay István a történelmi magyar címer mellett hoztak fel érveket. Bár az írás címe: „A Kossuth-címerért”, ez volt tulajdonképpen az egyik első lépés ahhoz, hogy Magyarország visszatérjen a történelem során kialakult, hagyományos címeréhez. 1988-ban még túl korai lett volna a koronás címerről beszélni. A „Kossuth-címer” melletti érvekkel elegánsan lehetett jelezni a hatalomnak azt, hogy a közvélemény nagytöbbsége vissza kíván térni történelmi címerünkhöz. Bertényi és Kállay példákat is említve úgy érveltek, hogy minél régebbi egy címer, az annál értékesebb.⁷³

Kállay István kezdeményezésére, még 1983-ban újjáalakult a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (amelyet 1883-ban alapítottak, de a Rákosi-korszakban megszüntettek).⁷⁴ Az újjáalakult társaság 1989. december 14-i ülésén, Püspöki Nagy Péter a „Kossuth-címerről” tartott előadást, amely szerint nem is létezett, csupán legenda. Az előadáson jelen volt Spira György⁷⁵ is, aki később, a *Rubicon* 1990/2. számában ismertette eltérő álláspontját.⁷⁶ Spira többek között nem értett egyet azzal az állásponttal, miszerint: „...akik a trónfosztás után korona nélküli címet használtak, merőben magánbuzgalomból és Kossuth álláspontjától is eltérően cselekedtek volna.”⁷⁷ Ebben az időben sokak számára kiderült, hogy a címer kérdése nem csak heraldikai, történelmi és politikai, hanem sokszor érzelmi kérdés is. Voltak például olyanok, akiknek megváltozott az álláspontja, mert például kezdetben „Kossuth-címer pártiak” voltak, majd később már a koronás kiscímet támogatták. A képviselők álláspontja is pártállástól függetlenül oszlott meg.

1989 januárjának elején már felvetődött az a gondolat, hogy Magyarország hagyja el a kádári címet és új címet határozzanak meg. Marosán György kormányzóvivő, az 1989-es évet döntő jelentőségűnek nevezte az ország szempontjából. Ugyanis, mint mondta az év végére várható az új alkotmány tervezetének kidolgozása. A *Magyar Nemzet* megkérdezte Marosánt, hogy: „...szó van-e új magyar címer elfogadásáról is?” Marosán kifejtette, hogy a

⁷³ Bertényi Iván-Kállay István: A Kossuth-címerért. In: *Hitel*: I. évf., 4. szám, 1988. dec. 14., 18. o.

⁷⁴ A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság honlapja. Bemutakozás, forrás: <http://www.mahegeta.hu/index.php?oldal=bemutakozas>, letöltés ideje: 2013-10-07

⁷⁵ Spira György: az 1848-49-es forradalom és szabadságharc neves kutatója, 1949-től a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa. (Múlt-kor történelmi portál: Elhunyt Spira György történész. 2007. december 5., forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19084>, letöltés ideje: 2013-10-07)

⁷⁶ A *Rubicon*-ban azonban Spira cikkének rövidített változata szerepel, amely nem tükrözi kellően árnyaltan a szerző véleményét. A teljes szöveget a *Levéltári Közlemények*-ben hozták le: Spira György: Az úgynevezett Kossuth-címerrel. In: *Levéltári Közlemények*: LXV. évf. 1-2. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 90-105. o.

⁷⁷ Spira György: Spira György vitába száll... Püspöki Nagy Péter szerint a Kossuth-címer legenda, sohasem létezett. In: *Rubicon* 1990/2., forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/spira_gyorgy_vitaba_szall_puspoki_nagy_peter_szerint_a_kossuth_cimer_legenda_sohasem_letezett/, letöltés ideje: 2013-07-24

címerváltozásnak célszerű alkotmányjogi aktushoz kapcsolódnia. Kormányzati vélemény még nem fogalmazódott meg a címer kapcsán, de mint mondta a címernél: „...három tényezőt figyelembe kell venni megtervezésekor (!):⁷⁸ fejezze ki az ezeréves magyar államiságot, a haladó hagyományokat és a szocialista tartalmat. Vannak a címerváltoztatásnak bizonyos nemzetközi összefüggései is, és természetesen ügyelni kell heraldisztikai (címertani) szempontokra. Az előzetes konzultációk a kérdéssel kapcsolatban megkezdődtek, a végső döntés azonban ebben is a társadalomra tartozik.”⁷⁹ Ezt az idézetet érdemes figyelmesen elolvasni és összevetni az 1957-es címertervezetekkel, amelyeket Légrády Sándor bélyeggrafikus készített. Akkor az 1956-os forradalom leverését követően rövid időre államcímerre vált az úgynevezett Kossuth-címer (1956. november 12.–1957.május 23.). Azonban párt döntés alapján megbízták Légrádyt, hogy új népköztársasági címet tervezzen. Légrády munkáin látszik, hogy ő maradt volna a Kossuth-címernél, legfeljebb csak kiegészítésképpen tett volna a címerhez a szocializmusra utaló szimbólumokat (vörös csillag, kalapács, búzakoszorú stb.). Akkor azonban végül a döntéshozók csak azt fogadták el, hogy maradjon a „Kossuth-címer” pajzsának az alakja, illetve benne a nemzeti színek használata. Visszatérve tehát a Marosán által megfogalmazott három követelményre, a címer kapcsán („fejezze ki az ezeréves magyar államiságot, a haladó hagyományokat és a szocialista tartalmat”), gyanítható, hogy ő esetleg valamelyik '57-es Légrády címertervezetet látta volna szívesen új „népköztársasági címernek”, amelyek közül néhány ezt a három követelményt teljesítette is. Ez természetesen csak utólagos feltételezés, és az idő is úgy hozta, hogy a magyar közvélemény egyáltalán nem akart szocialista tartalmat látni, a nemzeti címerben. Két hagyományos címerváltozat jöhetett tehát csak szóba, a koronás kiscímer és az úgynevezett Kossuth-címer.

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (akkori nevén: Magyar Történelmi Társulat Archeográfiai, Heraldikai és Genealógiai Szekciója) és az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék 1989. január 23-án reprezentatív tudományos konferenciát szervezett, „az államcímer múltjával kapcsolatosan”.⁸⁰ A konferencián elhangzott előadások szövege, az akkor reprint kiadásban megjelent Ivánfi (Jancsik) Ede által 1869-ben megírt, *A Magyar Birodalom vagy Magyarország s részeinek címerei*, című könyv 106-159. oldalain

⁷⁸ A „megtervezés” szó használatán látszik, hogy Marosán inkább egy újabb címet látott volna szívesen, nem feltétlenül a történelem során kialakult, hagyományos magyar címet.

⁷⁹ Magyar Nemzet: 1989. január 3. LII. évf. 2. szám, 3. o.

⁸⁰ Pandula Attila: Magyar állami jelképek a rendszerváltás időszakában. In: Dr. Téglási András (szerk.): Történelmi tradíciók és az új Alkotmány. Tanulmánykötet. Kiadja: az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011 (Továbbiakban: Pandula [2011]), 114. o.

megtalálható.⁸¹ Az említett könyv borítóján (a cím rövidítve szerepel: *Magyarország címerei*) elől a Szent Koronás kiscímer, hátul pedig a „Kossuth-címer” látható.

1989. február 22-én már napirendre került a címer kérdése: „Előterjesztés a Magyar Népköztársaság címere, valamint az állami felségjogra utaló egyes elnevezések és megjelölések használatának rendjéről szóló 7/1974. (III.20.) MT rendelet módosításáról.” Kulcsár Kálmánnak⁸² ezt az előterjesztését a Minisztertanács elfogadta. Az ülésen, Németh Miklós⁸³ elmondta, hogy: „Ne zárjuk ki az új címer kidolgozásának lehetőségét, ebben ez a rendelet elkötelezettséget nem jelent. Március 15-ével kapcsolatos programot egyébként is a Kormánynak meg kell komponálnia, meg kell fontolnia, nem kell-e nagy politikai demonstrációvá fejlesztenie. Az előterjesztés eredeti irattári példányából törölni kell a rendőrség tevékenységét negatív módon leíró részt. A Kossuth címer mellett a szöveg utaljon az egyéb nemzeti jelképek használhatóságára is.”⁸⁴ A Politikai Bizottság tagjai részére készített tájékoztatóból, az említett ülésről, összefoglalták az előterjesztés lényegét. Eszerint: „Az előterjesztés arra tartalmaz javaslatot, hogy a történelmi jelképnek minősített Kossuth címert nemzeti ünnepeink alkalmából bárki szabadon használhassa. Az előterjesztés rámutat arra, hogy a Kossuth címer szabad használatát a hatályos jog ma sem tilalmazza, de a kifejezett jogszabályi rendezés hiányában március 15-én esetleg bizonytalanság keletkezhet. A Minisztertanács az előterjesztést elfogadta és a Kossuth címer és más (a nemzeti múltunkkal (sic!) kapcsolatos emlékek) szabad használata érdekében módosította a Magyar Népköztársaság címere, valamint az állami felségjogra utaló egyes elnevezések és megjelölések használatának rendjéről szóló jogszabályt.”⁸⁵

Ennek alapján tehát: „...a Magyar Népköztársaság címere, valamint az állami felségjogra utaló egyes elnevezések és megjelölések használatának rendjéről szóló 7/1974. (III. 20.) MT rendelet” 8. §-a a következő (3) bekezdéssel egészült ki: „(3) E rendelet nem korlátozza a Kossuth címernek és más, államiságunkkal, nemzeti történelmi múltunkkal kapcsolatos jelképnek a nemzeti ünnepek és az ezekhez kapcsolódó, valamint nemzeti

⁸¹ Pandula [2011]: 114. o. 28. lj.

⁸² Kulcsár Kálmán: igazságügy-miniszter (1988. jún. 29.-1990. máj. 23.) (Bölgöny József-Hubai László: Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004 (Továbbiakban: Bölgöny-Hubai [2004]): 252. o.).

⁸³ Németh Miklós kormánya (1988. nov. 24.-1990. máj. 23.) (Bölgöny-Hubai [2004]: 119. o.)

⁸⁴ MNL OL XIX-A-83-a-932/1989 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a Minisztertanács 1989. február 22-ei üléséről, 40-42. lap

⁸⁵ MNL OL XIX-A-83-a-932/1989 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a Minisztertanács 1989. február 22-ei üléséről, 84-85. lap

múltunkról való más megemlékezések alkalmával történő használatát.” Vagyis a magyar hatóságok már nem tilthatták a történelmi jelképek megjelenését.⁸⁶

Kulcsár azzal magyarázta előterjesztésének fontosságát, hogy: „Magyarország alkotmánya 1989. január 30-án elkészült szabályozási elveinek 15., „Az ország nemzeti jelképei” című fejezete szerint „az ország jelenlegi címerét⁸⁷ – amelynek hagyományai nem voltak – indokolt megváltoztatni és a magyar államiságot jobban jelképező új címert alkotni, vagy a korábban már használt címerek valamelyikét visszaállítani.” A szabályozási elvek ezt követően említik, hogy a címerkutatók két változatot javasolnak; ezek egyike a Kossuth címer, amely négy alkalommal volt rövid ideig az állam jelképe. A nemzeti érzelmek minden területen tapasztalható egyre fokozódó erősödésével, úgyszintén március 15-nek munkaszüneti napot jelentő állami üneppé nyilvánításával összefüggésben várható, hogy a címerre vonatkozó végleges alkotmányi szabályozást megelőzően már a közeli napokban – megemlékezéseken, gyűléseken stb. – a Kossuth címer használata tömegjelenséggé válik. Hatályos jogunk a Kossuth címer használatát semmilyen vonatkozásban nem szabályozza. [...] Tételes jogunk fenti elemzéséből és a jogállamiságot valló jogi felfogásunkból – mely szerint amit a jogszabály kifejezetten nem tilt, az szabad – az is következne, hogy a Kossuth címer jelképként történő használata jelenleg jogi szabályozást nem igényel.

Mindezek megelőzése érdekében javasolom a 7/1974. (III. 20.) MT rendelet olyan értelmű kiegészítését, amely a nemzeti ünnepek és az ezekhez kapcsolódó, valamint nemzeti múltunkról való más megemlékezések alkalmával a Kossuth címernek, mint történelmi jelképnek a használatát jogrendünkkel összhangban állónak nyilvánítja. [...] A Kossuth címer használatának legalizálása természetesen nem jelentene a kormányzat részéről a címer alkotmányi szabályozása kérdésében való végleges elkötelezettséget. Álláspontom szerint az Alkotmánynak a Kossuth címerről valamilyen formában mindenképpen rendelkeznie kell majd, vagy mint hivatalos állami címerről, vagy mint nemzeti jelképről.”⁸⁸

A *Reform* című lapban 1989. március 3-án jelent meg egy cikk: „*A Kossuth- vagy a királyi címet válasszuk?*” címmel. Az írás Bertényi Ivántól is idéz, aki a koronás kiscímer mellett hozott fel érveket: „Európának ebben a térségében a Német-Római Birodalom koronáján kívül, amelynek eredete 962 körüli, a magyar az egyetlen nemzet, amely ilyen régi koronázási jelvényegyüttessel rendelkezik. Ha nem is jelent meg István királynál a ma ismert

⁸⁶ MNL OL XIX-A-83-a-932/8-1989 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a Minisztertanács 1989. február 22-ei üléséről, 452. lap

⁸⁷ Vagyis a Kádár-féle címet.

⁸⁸ MNL OL XIX-A-83-a-932/8-1989 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a Minisztertanács 1989. február 22-ei üléséről, 453-455. lap 74.005/1989. IM VII. Igazságügyminiszter

Szent Korona, akkor is ez az ezeréves töretlen magyar államiságunk szimbóluma. Legyünk tehát büszkéek reá.”⁸⁹

Az országgyűlés 1989. március 8-i, 39. ülésén, Dr. Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter fontosnak tartotta, hogy vitát folytassanak a címer kérdéséről. Álláspontja szerint a lakosságot is meg kellene kérdezni. Véleménye szerint, szakmai szempontból a koronás címer lenne a leginkább elfogadható.⁹⁰ Gajdócsi István,⁹¹ az alkotmányelőkészítő bizottság elnöke röviden úgy fogalmazott a kérdésben, hogy: „A címer ügyében ajánljuk, hogy alternatív előterjesztés legyen az alkotmány paragrafusba szedett és vitára bocsátott szövegében is, egyrészt a szent korona, másrészt az úgynevezett Kossuth-címer egyaránt szerepeljen a javaslatban. A címerjavaslatok közötti választást a társadalmi viták utáni időszakra ésszerű halasztani.”⁹²

Az országgyűlés 1989. október 17-i 59. ülésén döntöttek arról a képviselők, hogy legyen népszavazás a Magyar Köztársaság címeréről. Eredetileg három címerről (koronás kiscímer, „Kossuth-címer”, Kádár-féle címer) közül választhattak volna a szavazásra jogosult állampolgárok.⁹³ A Magyar Köztársaságot 1989. október 23-án kiáltották ki, jelezve ezzel, hogy 1956 örökségét kívánja továbbvinni a létrejövő új magyar állam. Érdekes megfigyelni az ebben az időszakban kiadott *Magyar Közlöny*öket. Amíg nem lépett hatályba az új címer, addig a címlapon a Kádár-féle címer szerepelt. Címer nélkül csak az 1989. október 23-i szám jelent meg, amelyben kihirdették az új köztársasági államformát és a változtatott Alkotmányt is közre adták. A lap utolsó oldalán még az eredeti javaslat szerinti szavazólap szerepelt, amelyen a már említett három címer közül lehetett volna szavazni.⁹⁴ Az ezt követő számban⁹⁵ tehát már ismét a Kádár-féle címer szerepelt a címlapon. Ez azért érdekes, mert többször volt már olyan a XX. század során, hogy a kérdéses időszakokban címer nélkül jelent meg az ország hivatalos lapja. A Kádár-féle címer még azokon a számokon is rajta szerepelt, amikor már meghozták azt a döntést, hogy csak két címerről (a koronás kiscímerről és a Kossuth-címerről) lehessen szavazni.

⁸⁹ Csík [Ibolya]: A Kossuth- vagy a királyi címet válasszuk? In: Reform: 1989. márc. 3., II./8. szám, 4-5. o.

⁹⁰ Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott országgyűlés naplója. Hiteles kiadás III. kötet, Budapest, 1998 (Továbbiakban: Országgyűlési napló [1998]), 3313. o.

⁹¹ 1960-ban lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba, 1985-től az Elnöki Tanács tagja volt. „1987 szeptemberében meghívott vendégként részt vett az első lakitelki találkozón.” (Történelmi tár. Forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4115&catid=65%3Ag&Itemid=67&lang=hu, letöltés ideje: 2013-11-19)

⁹² Országgyűlési napló [1998]: III. kötet, 3317. o.

⁹³ Országgyűlési napló [1998]: IV. kötet, 4893-4894. o.

⁹⁴ Magyar Közlöny: 1989. október 23. 74. szám, Budapest, 1258. o.

⁹⁵ Magyar Közlöny: 1989. október 25. 75. szám, Budapest

Az országgyűlés 1989. október 30-i 63. ülésén, Gál Zoltán⁹⁶ belügyminisztériumi államtitkár ismertette a kormány álláspontját arról, hogy népszavazás legyen a címer ügyében.⁹⁷ A címerről történő népszavazás tényét a *Magyar Közlöny* 1989. november 10-i számában hirdették ki. Ez a lap azért is nagyon fontos, mert a választható címerekről heraldikai leírást is és rajzot is közöl. Ez azt jelenti, hogy az eddig ideiglenesen és többféle változatban használt „Kossuth-címerről” először készült hivatalos címerleírás és címerrajz. Eszerint tehát a „Kossuth-címer”: „Enyhén ívelt oldalú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott, második, vörös mezejében zöld hármashalomnak kiemelkedő, középső, aranykoronás részén ezüst talpas kettős kereszt.”⁹⁸

A *Keszthelyi Hírlap* 1989. decemberi számában is megírta Bertényi Iván azt, hogy Kelet-Közép-Európa térségében a németen kívül nekünk magyaroknak van csak évezredes töretlen államiságunk, amelynek szimbóluma és tanúja a Szent Korona. Koronás címerünk már a középkor óta reprezentálja hazánkat és nem csak a Habsburg királyok pecsétjein jelent meg. Zárásképpen Bertényi így fogalmazott: „1920-ban a Trianoni békében hazánkat külső hatalmak megcsonkították. Ne magunk csonkítsuk meg ősi címerünket – állítsuk vissza a koronás kiscímert!”⁹⁹ 1989. Karácsonyán jelent meg az *Új Ember* című katolikus hetilapban Bertényi Iván azon cikke, amelyben a Szent Koronáról és a koronás címer történetéről kaphatott átfogó képet az olvasó. Bertényi leírta, hogy már az 1381-es turini békénél látszott, hogy külön értelmezik a Szent Koronát és az éppen aktuális uralkodót. A XV. században, az ország lakóit már kezdték „Magyarország Szent Koronája alattvalóinak” tekinteni, illetve az országhoz csatolt tartományok is a „Szent Korona Országai” nevet kezdték viselni. Sőt 1848-ban: „...az eddig jogfosztott jobbágyok is politikai jogokat nyertek, s a „Szent Korona tagjaivá” váltak.”¹⁰⁰

Népszavazás végül nem volt a címer ügyében, bár sokáig szó volt róla, így a szabadon megválasztott országgyűlés döntött erről a kérdésről.¹⁰¹ Az új országgyűlés képviselőire hatottak a szakértői vélemények a címerről, illetve a közvélemény is módosíthatta

⁹⁶ „1989. május 1-jétől 1990. május 23-ig a Németh-kormányban belügyminisztériumi államtitkár.” (Történelmi tár. Forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4120&catid=65%3Ag&Itemid=67&lang=hu, letöltés ideje: 2013-11-19)

⁹⁷ Országgyűlési napló [1998]: IV. kötet, 5243. o.

⁹⁸ Magyar Közlöny: 1989. november 10. 82. szám, Budapest, 1374-1375. o.

⁹⁹ Bertényi Iván: Hazánk címere a koronás kiscímert! In: Keszthelyi Hírlap: 1989. december, 1. évf., 12. szám, 3. o.

¹⁰⁰ Bertényi Iván: A Szent Korona – államiságunk szimbóluma. In: Új Ember. Katolikus Hetilap: 1989. december 24., XLV. évf., 52. szám, Karácsonyi melléklet, 5. o.

¹⁰¹ Politológiai elemzést az 1990-es parlamenti címervitáról lásd: Szűcs Zoltán Gábor: „Két verzió áll előttünk”. Diszkurzív politológiai esettanulmány a címervitáról. In: Társadalom és Politika: (2) 2006/3-4, 155-189. o.

állásfoglalásaikat. Egyik pártnál sem volt egyöntetű vélemény a kérdésben, bár elmondható, hogy szinte mindegyik pártnak megvolt a maga „címerjelöltje”. A képviselők 1990. június 5-én,¹⁰² június 11-én,¹⁰³ leghosszabban június 18-án,¹⁰⁴ június 19-én,¹⁰⁵ június 25-én¹⁰⁶ és július 3-án¹⁰⁷ tárgyalták állami címerünk kérdését. Dr. Tölgyessy Péter (SZDSZ) június 5-én, a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló törvényjavaslat megtárgyalásánál elmondta, hogy pártja fontosnak tartja azt, hogy a népköztársasági címet elhagyva, egy többségi szavazással elfogadott történelmi címer legyen Magyarország új állami címere.¹⁰⁸ Június 11-én Dr. Zétényi Zsolt (MDF) elmondta, hogy a demokratikus magyar állam nem engedheti meg magának, hogy már „második hónapja” címer nélkül legyen.¹⁰⁹ Kállay Kristóf független képviselő a koronás címer mellett érvelt felszólalásában.¹¹⁰

A június 18-i ülésnapon Király Béla független képviselő a Szent Koronáról elmondta, hogy bár a Nemzeti Múzeumban ízléses körülmények között van kiállítva, előbb utóbb szükséges lenne, hogy olyan végleges helyre kerüljön, amely egyedül a koronának a terme. Király hangsúlyozta a korona tiszteletének fontosságát, de állami címerként a „Kossuth-címet” látta volna szívesen.¹¹¹ Zétényi Zsolt (MDF) az ülésen elmondta, hogy az állami zászló közepére is elhelyezné a címet.¹¹² Dr. Varga János (MDF) is a „Kossuth-címer” mellett érvelt, mert szerinte ez a címerváltozat jól kifejezi történeti és demokratikus hagyományainkat. Ő is tartott nemzetközi támadásoktól a koronás változat miatt, mert az más népek számára szerinte a magyar nagyhatalmiságot fejezheti ki.¹¹³ Kéri Kálmán (MDF), aki a koronás változatot támogatta kifejtette, hogy a címer kérdésében önérzetesnek kell lennünk. Véleménye szerint a Szent Korona az önálló Magyarországot szimbolizálja.¹¹⁴ Csépe Béla (KDNP) is a koronás címer mellett érvelt. Meglátása szerint az elmúlt ezer évet, amely Szent Istvánnal kezdődött, a koronás címer jelképezi igazán és szintén ennek a címernek kell lennie állami címerünknek a következő ezer évben is.¹¹⁵ Katona Tamás (MDF) elmondta, hogy ő,

¹⁰² Az országgyűlés 11. ülésnapján.

¹⁰³ A 12. ülésnapon.

¹⁰⁴ A 14. ülésnapon.

¹⁰⁵ A 15. ülésnapon.

¹⁰⁶ A 16. ülésnapon.

¹⁰⁷ A 19. ülésnapon.

¹⁰⁸ Az ország háza. Országgyűlési napló, A 1990-1994-as parlamenti ciklus ülésnapjainak dátuma és sorszáma (Továbbiakban: Az ország háza), forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110010.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹⁰⁹ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/012/0120014.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹⁰ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/012/0120075.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹¹ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140038.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹² Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140042.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹³ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140050.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹⁴ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140061.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹⁵ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140067.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

mint '48-as kutató, nem a Kossuth-címer mellett foglal állást.¹¹⁶ Dr. Szabad György¹¹⁷ (MDF) is egyet értett azzal, hogy a Szent Korona tiszteletét biztosítani kell a magyar közéletben. Azonban álláspontja szerint csak azt nevezzük címernek, ami a címerpajzson elhelyezkedik. Szabad tehát nem „kapcsolta” volna össze a koronát és a címert, de mint mondta, ő aláveti magát a többségi határozatnak.¹¹⁸

1990. június 19-én, az Országgyűlés 15. ülésnapján Dr. Inotay Ferenc (KDNP) is rámutatott arra, hogy az esetleges nemzetközi kifogásokat kár lenne túlzottan komolyan venni.¹¹⁹ Szabó Miklós (SZDSZ) szerint a francia forradalom után megjelenő köztársaságok óta a korona már a királysági államforma szimbóluma. Mint fogalmazott, sokan úgy értelmezhetik a koronás címerhez való visszatérést, hogy a '45 előtti „úri Magyarországot” akarja képviselni a létrejövő Magyar Köztársaság.¹²⁰ Az ülésen szavaztak a képviselők a címerről, azonban határozathozatal nem született.

A *Kis Ujság* című lap 1990. június 21-én közölte, a Nemzeti Jelvények Albizottság állásfoglalását a koronás kiscímerről. Eszerint a Szent Korona: „...immár ezeréves, töretlen, önálló államiságunk szimbóluma, amelyet államot reprezentáló szerepkörben ír le már az 1381-es turini béke. [...] I. Mátyás alatt, 1464-től már tudatosan törekednek a Szent Korona ábrázolására. [...] Hazánkban a korai középkor óta csak azt tartották törvényes uralkodónak, akit a koronával avattak királlyá. [...] A koronás kiscímer hazánk hivatalos címere 1848-ban és az 1849-es tavaszi hadjárat nagy részének, a szabadságharc számos csatájának az idején is. [...] Ezt követően csak rövid ideig, az 1918-19-es köztársaság idején, majd 1947-49-ben és 1956-57-ben szerepel koronátlan kiscímer.” Tévesnek bizonyul tehát az az elképzelés, hogy a koronás címer antidemokratikus, illetve csak királysági államformával rendelkező ország címerén lehetne korona. „Mindezek alapján semmi ellenvetés nem tehető az ellen, hogy a koronás kiscímer legyen a Magyar Köztársaság államcímere.” Ennek az állásfoglalásnak az aláírói: Kállay István (egyetemi tanár), Bertényi Iván (a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tagja), Kubinyi András (egyetemi tanár), Nagybákay Péter (a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tagja), Püspöki Nagy Péter (a Nemzetközi Heraldikai Akadémia levelező tagja), Pandula Attila (egyetemi adjunktus), Révész T. Mihály (egyetemi docens), Székely György

¹¹⁶ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140081.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹⁷ 1990. május 2-án az Országgyűlés első alelnökévé választották, és az államfői teendőket ellátó elnök helyett megbízták a házelnöki teendők ellátásával.” (Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/s334.htm>, letöltés ideje: 2013-11-07)

¹¹⁸ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/014/0140085.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹¹⁹ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/015/0150010.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹²⁰ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/015/0150048.htm>, letöltés ideje: 2013-11-18

(akadémikus), Nyulásziné Straub Éva (főlevéltáros) voltak.¹²¹ A szakma tehát egyértelműen döntött és állást foglalt a koronás kiscímer mellett.

Határozathozatal címerügyben az országgyűlés 1990. július 3-i, 19. ülésnapján történt. Dr. Balsai István¹²² igazságügy-miniszter a felszólalásában elmondta, hogy a koronás címerváltozat, az előbbi szavazásnál „hajszal híján” győzött, ezért a Kormány egyértelműen ezt a címet támogatja és javasolja.¹²³ Kőszeg Ferenc (SZDSZ) még tett egy javaslatot, miszerint meg lehetne különböztetni az állami címet és a történelmi címet.¹²⁴ Ezt az elképzelést egyébként, mint mondta Antall Józseftől hallotta először.¹²⁵ Dr. Katona Béla (MSZP) megállapította, hogy bár sok értékes hozzászólás volt a címer ügyében, de a döntésnélküliség miatt sok kritikát kaptak a képviselők. Javasolta tehát, hogy az országgyűlés zárja le a vitát a Kormány, illetve Kőszeg Ferenc javaslatáról történő szavazással.¹²⁶

Antall József miniszterelnök¹²⁷ is felszólalt a címer ügyében: „Úgy gondolom, hogy nincs semmiféle érvrendszer, semmiféle újabb vita, ami meggyőzné azokat, akik egyik vagy másik mellett elkötelezetten kívánnak állást foglalni. [...] Mindenesetre az tarthatatlan, nemcsak itthon, külföldi lapokban is így jelent meg fejcímmel: Magyarország megtartja régi kommunista címerét. Lehetetlen dolog, hogy ezt tovább húzzuk.”¹²⁸ Zétényi Zsolt (MDF) is elmondta, hogy a koronás kiscímet kellene pártolni, mert az elmúlt szavazásnál három híján ez kapta meg a szavazattöbbséget.¹²⁹ Tamás Gáspár Miklós (SZDSZ) felszólalásában rámutatott arra, hogy egyik pártnál sincsen kötelező álláspont a kérdésben.¹³⁰

A végső szavazást a parlamentben a címerről Szabad György házelnök vezette le: „Megállapítom, hogy a jelenlévők száma 320, az ülés tehát alkotmánymódosítás szempontjából is határozatképes. [...] Kérdezem tehát a tisztelt Országgyűlést, hogy elfogadja-e Kőszeg Ferenc módosító javaslatát? Kérem szavazni! Most szavaznak a képviselők. (Megtörténik.) Köszönöm. (Éljenezés és hosszantartó taps. Az országgyűlési képviselők felállva lelkesen tapsolnak, majd eléneklik a Himnuszt.) Köszönöm. Megállapítom tehát, hogy az Országgyűlés 258 szavazattal, 28 ellenében, 35 tartózkodás mellett, a Kormány

¹²¹ A Kossuth-címer valójában Károlyi-címer? In: Kis Ujság: 1990. jún. 21., LXVIII. (II.) évf., 25. szám, 10. o.

¹²² Balsai István igazságügy-miniszter (1990. máj. 23.-1994. júl. 15.) (Bölgny-Hubai [2004]: 252. o.)

¹²³ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190012.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹²⁴ Eszerint az államcímer a „Kossuth-címer”, a történelmi címer a koronás kiscímer lett volna.

¹²⁵ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190022.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹²⁶ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190042.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹²⁷ Antall József: miniszterelnök (1990. máj. 23.-1993. dec. 12. (haláláig)) (Bölgny-Hubai [2004]: 120. o.)

¹²⁸ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190044.html>, letöltés ideje: 2013-11-07

¹²⁹ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190127.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

¹³⁰ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190129.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

előterjesztésének megfelelően, a koronával ellátott címet nyilvánította Magyarország állami címerévé.”¹³¹

A szabadon választott országgyűlés tehát a koronás címet fogadta el 1990. július 3-án. „A szavazáson az SZDSZ és a Fidesz a Kossuth-címer mellett volt, az MDF, az FKGP és a KDNP pedig a koronás címet támogatta.”¹³² Az utolsó *Magyar Közlöny*, amely a címlapján a Kádár-féle címerrel szerepelt, 1990. július 10-én jelent meg.¹³³ A koronás kiscímer másnap, július 11-én vált hivatalosan a magyar állam címerévé. Ekkor hirdették ki ugyanis a *Magyar Közlönyben*, az 1990. évi XLIV. törvényt, a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról, amelyet az Országgyűlés az 1990. július 3-i ülésnapján fogadott el.¹³⁴ A törvény szövege szerint: „A Magyar Köztársaság címere hegyes talpú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Második, vörös mezejében zöld hármashalomnak arany koronás kiemelkedő középső részén ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szentkorona nyugszik.”¹³⁵

¹³¹ Az ország háza. Forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/019/0190136.html>, letöltés ideje: 2013-11-07

¹³² Koronával vagy anélkül? Index, 2009.02.07. 00:19, forrás:

http://index.hu/belfold/1989/2009/02/07/koronaval_vagy_anelkul/, letöltés ideje: 2013-11-07

¹³³ Magyar Közlöny: 1990. július 10. 65. szám, Budapest

¹³⁴ Magyar Közlöny: 1990. július 11. 66. szám, Budapest, 1381. o.

¹³⁵ Magyar Közlöny: 1990. július 11. 66. szám, Budapest, 1381. o. és 1990. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról. 1. §, (2), In: 1000 év törvényei. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8700>, letöltés ideje: 2013-09-11

5. Befejezés

A XX. században rendszerváltások sorozatát élte meg az ország. Ezek a váltások kihatottak az állami jelképekre is. A XIX. században a csalódás a királysági államformában (főleg a Habsburg-ház miatt) azt eredményezte, hogy néhányan a koronát is el akarták távolítani a címerről, hogy jelezzék a régi rendszerrel való szakítás kívánalmát.

Ugyanez a gondolat köszönt vissza 1918-ban is a Károlyi-kabinet részéről, amikor hivatalossá vált a korona nélküli címer. Megváltást azonban az első Magyar (Nép)Köztársaság sem hozott.¹³⁶ A 133 napig létező Tanácsköztársaság¹³⁷ vörös terrorja, az azt követő fehér terror és az 1920. június 4-i országcsönkítést követően a társadalom tagjainak többsége már nosztalgiával gondolhatott a Monarchia békés évtizedeire. Nem csoda, hogy valamelyest restaurációs szándékkal, ismét a királyság lett az államforma. Az új rendszer visszaállította a Monarchia korszakában használt magyar állami címereket.¹³⁸ A csalódás ebben a rendszerben (főleg a II. világháború borzalmai miatt), szintén azt eredményezte, hogy 1946-ra lekerült a címerről a korona. Tulajdonképpen ekkor született meg az úgynevezett Kossuth-címer. Talán az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 100 éves évfordulójának közeledtével és annak hangulatában (1946-ban), a koronánélküli magyar címer pajzsának alakja, a XIX. század kedvelt barokkos tárcsapajzsának alakját idézte (letisztult formában). „Kossuth-címernek” is ekkor kezdték elnevezni a kortársak ezt a címerváltozatot. A „Kossuth-címer” jelképe lett az 1956-os forradalom és szabadságharcnak, illetve rövid időre átmeneti jelleggel hivatalossá is vált.¹³⁹

A független Magyarország állami címerének kérdése 1989-90-re, a létrejövő harmadik Magyar Köztársaság idején tisztázódott. A Kádár-korszak lebontásának éveiben a magyar államcímer kapcsán kezdetben az volt a fő kérdés, hogy: visszatér-e az ország a történelmi címeréhez? Az 1989-es esztendőre a válasz egyértelműen az volt, hogy igen. Az ekkor felmerülő újabb kérdés már csak az volt, hogy: melyik változathoz? Az 1989-90-es időszak címervitája az ezeréves államiséget kifejező koronás, és a forradalmiséget kifejező

¹³⁶ Fennállása: 1918. nov. 16.–1919. márc. 21., ill. 1919. aug. 1.–1920. márc. 21.

¹³⁷ Fennállása: 1919. márc. 21.-től aug. 1.-ig.

¹³⁸ A koronás címet, az 1920. márc. 18-án kelt, a magyar kormánynak 2.394/1920 M.E. számú rendelete („Az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezése és az állami címereken a szent koronának alkalmazása”) állította vissza, amelyet a Budapesti Közlöny 1920. márc. 21-i számában hirdettek ki.

¹³⁹ „A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 26. számú határozata a Magyar Népköztársaság Alkotmánya egyes rendelkezéseinek megváltoztatására vonatkozó előterjesztésről. [...] 2. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa elhatározza, hogy addig is, amíg az országgyűlés összeül és az alkotmány egyes rendelkezéseinek módosítására vonatkozó törvényt megalkotja [...] a Magyar Népköztársaság címere a „Kossuth-címer”.” (Magyar Közlöny: 1956. november 12. 93. szám, Budapest, 568. o.)

koronanélküli címerről szolt. Bertényi Iván megfogalmazása szerint két alapvető kérdést kell megválaszolni ebben a témában. Eszerint: „Egyértelműen köztársaságot jelképez-e egy korona nélkül ábrázolt címer és királyságot egy koronás címer?” „S milyen volt Kossuth Lajos viszonya a szent koronás és a Szent Korona nélküli címerhez?”¹⁴⁰ Korona nélküli címerábrázolásokat a királyság időszakából is lehet látni (díszítő funkcióban). Koronás állami címerekre, (nem királysági államformák esetében) pedig 1989-ben is voltak nemzetközi példák (Andorra, Ausztria, San Marino), mára azonban jóval többet lehet találni (Bulgária, Montenegró, Szerbia). Kossuth Lajos viszonya a Szent Koronához egy rendkívül érdekes kérdés. Annyi bizonyos, hogy az 1859-ben kitört olasz-francia-osztrák háború kitörése idején, amikor Kossuth komolyan hitte azt, hogy Magyarországra visszatérhet és ezúttal győzelemre viheti a magyar szabadság ügyét, az ekkor nyomtatott emigráns bankjegyeken a koronás címer szerepelt.¹⁴¹

Végül a szabadon választott országgyűlés a Szent Koronás magyar kiscímert fogadta el államcímernek 1990. július 3-án.¹⁴² Ez a címer államformától függetlenül méltónak bizonyult arra, hogy Magyarország állami jelképe legyen, a „Kossuth-címer” pedig 1956-ban vált véglegesen a szabadságáért küzdő magyar nép forradalmi jelképévé.

¹⁴⁰ Bertényi Iván: A „Kossuth-címer” In: Rubicon: 2012/12 23. évf., 41. o.

¹⁴¹ Bertényi Iván: A „Kossuth-címer” In: Rubicon: 2012/12 23. évf., 40-45. o.; az 1860-as, 1866-os emigrációs bankjegyek képe látható: Pallos Lajos-Torbágyi Melinda-Tóth Csaba: A magyar pénz története. A kezdetektől napjainkig. Kossuth Kiadó, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2012, 121-122. o.

¹⁴² Hatályba lépése: 1990. július 11. (Magyar Közlöny: 1990. július 11. 66. szám, Budapest, 1381. o.)

IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. (= MNL OL) K 27 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1918.11.26.)

MNL OL K 440 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Nemzeti Tanács (1918-1919)

MNL OL XIX-A-1-j. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Miniszterelnökség. Minisztertanács Elnökének Hivatala (1944-1949). Általános iratok (1944-1949)

MNL OL XIX-A-83-a. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Minisztertanács (Testület). Jegyzőkönyvek és mellékleteik (1944-1990)

MNL OL XIX-B-1-c. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Belügy, Belügyminisztérium. Törvényelőkészítő osztály (1945-1949)

Időszaki kiadványok:

Belügyi Közlöny: XXIII. évfolyam, 1918. december 8. 53. szám, Budapest

Budapesti Közlöny: 1918. november 17. 264. szám, Budapest

Budapesti Közlöny: 1918. november 29. 274. szám, Budapest

Budapesti Közlöny: 1920. március 21. 67. szám, Budapest

Honvédségi Közlöny. A Magyar Honvédség számára: 1-37. számig, 74. évf., 1947, Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat, Nyomdai Rt., Budapest

Magyar Közlöny: 1946. június 4. 125. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1946. június 5. 126. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1946. november 30. 274. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1946. december 1. 275. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1956. november 12. 93. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1989. október 23. 74. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1989. október 25. 75. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1989. november 10. 82. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1990. július 10. 65. szám, Budapest

Magyar Közlöny: 1990. július 11. 66. szám, Budapest

Magyar Nemzet: 1989. január 3. LII. évf. 2. szám

Munkások Ujsága: 1848. április 30., 5. szám, Budapest (sic!)

Könyvek:

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás I. kötet. Athenaeum, Budapest, 1946

Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott országgyűlés naplója. Hiteles kiadás III. és IV. kötet, Budapest, 1998

BERTÉNYI Iván: A címertan reneszánsza. Tanulmányok. Argumentum, 2010

BERTÉNYI Iván: A Magyar Szent Korona. Kossuth Könyvkiadó, 1996

BÖLÖNY József: Magyarország kormányai 1848-1987. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

BÖLÖNY József-HUBAI László: Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004

KAJETÁN Endre: A második Mohács. Három év 1918-1919-1920. krónikája. Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1992

KERTÉSZ István: Magyar békeillúziók 1945-1947. Európa História, Budapest, 1995

PALLOS Lajos-TORBÁGYI Melinda-TÓTH Csaba: A magyar pénz története. A kezdetektől napjainkig. Kossuth Kiadó, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2012

TAGÁNYI Károly: Magyarország címertára. Kiadja: Altenburger G. és Rumbold B., Budapest, 1880

Tanulmányok, cikkek:

A Kossuth-címer valójában Károlyi-címer? In: Kis Ujság: 1990. jún. 21., LXVIII. (II.) évf., 25. szám

BERTÉNYI Iván: A „Kossuth-címer” In: Rubicon: 2012/12 23. évf.

BERTÉNYI Iván: A Szent Korona – államiságunk szimbóluma. In: Új Ember. Katolikus Hetilap: 1989. december 24., XLV. évf., 52. szám, Karácsonyi melléklet

BERTÉNYI Iván: Hazánk címere a koronás kiscímer! In: Keszthelyi Hírlap: 1989 december, 1. évf., 12. szám

BERTÉNYI Iván-Kállay István: A Kossuth-címerért. In: Hitel: I. évf., 4. szám, 1988. dec. 14.

CSÍK [Ibolya]: A Kossuth- vagy a királyi címet válasszuk? In: Reform: 1989. márc. 3., II./8. szám

FÖGLEIN Gizella: A Magyar Köztársaság állami címere (1946-1949). In: Levéltári Közlemények: LXII. évf. 1991

KÁLLAY István: István keresztje és az Árpádok vörös-ezüst vágásai. Nemzeti címerünk története. In: Népszabadság: 1988. november 12-i szám

KUMOROVITZ Lajos Bernát: A magyar közép- és nagycímer kialakulása. In: Levéltári Közlemények: XXXVI. évf., 2. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965

NÉMETH Ferenc: A Kossuth-címer legyen az ország címere? In: Reform: I./6. Szám, 1988. november 25.

PANDULA Attila: Magyar állami jelképek a rendszerváltás időszakában. In: Dr. Téglási András (szerk.): Történelmi tradíciók és az új Alkotmány. Tanulmánykötet. Kiadja: az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011

SPIRA György: Az úgynevezett Kossuth-címerről. In: Levéltári Közlemények: LXV. évf. 1-2. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994

SZÜCS Zoltán Gábor: „Két verzió áll előttünk”. Diszkurzív politológiai esettanulmány a címervitáról. In: Társadalom és Politika: (2) 2006/3-4

TÁNCSEICS Mihály: Respublica I. In: Munkások Ujsága: 1848. október 13., 5. szám, Budapest (sic!)

Internetes források

„Magyar Nemzeti és Történelmi Jelképek”,
<http://www.nemzetijelkepek.hu/pictures/cimer/jpg/bw24mm.jpg>, letöltés ideje: 2013-07-27

1741. évi XVIII. törvénycikk. Erdélyről, valamint a Magyarországhoz tartozó megyék, kerületek és vidékek visszacsatolásáról és bekebelezéséről. In: 1000 év törvényei, forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4728>, letöltés ideje: 2013-11-06

1848. évi XXI. törvénycikk, a nemzeti színről és ország czimeréről. In: 1000 év törvényei, forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5289>, letöltés ideje: 2013-11-06

1990. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról. 1. §, (2), In: 1000 év törvényei. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8700>, letöltés ideje: 2013-09-11

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság honlapja. Bemutakozás, forrás: <http://www.mahegeta.hu/index.php?oldal=bemutakozas>, letöltés ideje: 2013-10-07

ÁDER: A szocializmus bűnben fogant. MTI, 2013. 02. 24. 17:23, forrás: <http://www.origo.hu/itthon/20130224-ader-janos-bemutatta-nagy-ferenc-lemondo-nyilatkozatat.html>, letöltés ideje: 2013-09-23

Az ország háza. Országgyűlési napló, A 1990-1994-as parlamenti ciklus ülésnapjainak dátuma és sorszáma, forrás: <http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110010.html>, letöltés ideje: 2013-11-18

Koronával vagy anélkül? Index, 2009.02.07. 00:19, forrás: http://index.hu/belfold/1989/2009/02/07/koronaval_vagy_anelkul/, letöltés ideje: 2013-11-07

Múlt-kor történelmi portál: Elhunyt Spira György történész. 2007. december 5., forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19084>, letöltés ideje: 2013-10-07

Országinfó Kormányzati Portál, forrás: <https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/tortenelem/uralkodok.html>, letöltés ideje: 2013-10-22

Országgyűlési Könyvtár. Digitalizált Törvényhozási Tudástár, forrás: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/konyvek/szerzoi-eletrajzok/item/315-moor-gyula>, letöltés ideje: 2013-09-17

Papírpénz.hu, forrás: <http://papirpenz.hu/reszletek/43>, letöltés ideje: 2013-07-24

SPIRA György: Spira György vitába száll... Püspöki Nagy Péter szerint a Kossuth-címer legenda, sohasem létezett. In: Rubicon 1990/2., forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/spira_gyorgy_vitaba_szall_puspoki_nagy_peter_szerint_a_kossuth_cimer_legenda_sohasem_letezett/, letöltés ideje: 2013-07-24

Szociális Testvérek Társasága honlapja, forrás: http://szocialistestverek.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=28%3Amargit-tv-eletrajza&catid=2%3, letöltés ideje: 2013-09-22

Történelmi tár. Névtár, Életrajzok, forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4701&catid=74%3Ak&Itemid=67&lang=hu, letöltés ideje: 2013-11-19

Válicka-völgye, http://www.valicka-volgye.hu/files/u1/erdelycimer_06.jpg, letöltés ideje: 2013-07-27